

หลักสูตรแฝงเรื่องอุดมการณ์ชาติ
ในหนังสือเรียนภาษาเขมร
ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6
ของราชอาณาจักรกัมพูชา

Hidden Curriculum of Cambodian
Ideologies in Grade 1-6
Cambodian Textbooks

ชาญชัย คงเพียงธรรม¹

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาภาษา และวรรณคดีตะวันออก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย
อุบลราชธานี

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาการปลูกฝังอุดมการณ์ชาติ ซึ่งเป็นหลักสูตรแฝงที่ซ่อนอยู่ในหนังสือเรียนภาษาเขมร ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ของราชอาณาจักรกัมพูชา

ผลการศึกษาพบว่า หนังสือเรียนเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของรัฐที่ใช้ในการปลูกฝังอุดมการณ์ชาติ เนื่องจากกระทรวงอบรม ยุวชน และกีฬา ของกัมพูชาเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงในเรื่องการจัดทำหนังสือเรียน และกำหนดให้โรงเรียนต่างๆ ที่อยู่ในสังกัดของรัฐบาลใช้หนังสือเรียนดังกล่าวเพื่อจัดการเรียนการสอน การปลูกฝังอุดมการณ์ชาติในหนังสือเรียนจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แม้โดยเจตนาหรือไม่เจตนาก็ตาม

อุดมการณ์ชาติที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนภาษาเขมร ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 คือ 1) การปลูกฝังความภาคภูมิใจที่ได้เกิดมาเป็นชาวกัมพูชา ซึ่งเป็นชนชาติที่มีอารยธรรมอันยิ่งใหญ่ 2) การสร้างศัตรูของชาติ คือสยามและฝรั่งเศส 3) การกล่าวถึงเหตุการณ์การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ที่ทำให้ชาวกัมพูชาเจ็บปวด และ 4) การผนวกรวมความแตกต่างทั้งในด้านเชื้อชาติ และศาสนา เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชาติ

การปลูกฝังแนวคิดชาตินิยมในแก่เยาวชนชาวกัมพูชานั้นมีทั้งข้อดี และข้อเสีย ข้อดีคือทำให้เยาวชนรุ่นใหม่เกิดสำนึกรักชาติ และพร้อมที่จะเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาประเทศชาติให้ก้าวไปข้างหน้าต่อไป ส่วนข้อเสียคือ การที่ชาวกัมพูชายังไม่ลืมเลือนประวัติศาสตร์บาดหมาง โดยเฉพาะกับประเทศเพื่อนบ้านคือไทย ซึ่งอาจส่งผลให้การรวมกันเป็นประชาคมอาเซียนไม่ประสบผลเท่าที่ควร

คำสำคัญ บทอ่าน หนังสือเรียนภาษาเขมร อุดมการณ์ชาติ

Abstract

The purpose of the research is to study how Cambodian ideologies are skillfully hidden in grade 1-6 Cambodian textbooks. According to the research, textbooks are used as tools to foster Cambodian ideologies by the government of Cambodia.

As the Ministry of Education, Youth and Sports is solely responsible for producing textbooks which are used by government schools, indoctrinating national ideologies is inevitable, be it intentionally or not.

The ideologies that appear in the textbooks function to 1) foster pride to be Cambodians which have great civilizations 2) view France and Siam as the enemies 3) remind the reader of the genocide, which causes pain to all Cambodians and 4) to harmonise the differences in religions and nationalities.

Crafting Cambodian Ideologies have both a benefit and a drawback. As regards the first, it helps develop the patriotism of new Cambodian generations and prepare them to be part of the nation's development. However, it also repeats the unforgettable historical conflicts with Cambodia and its neighbors, in particular Thailand, which may obstruct the success of ASEAN.

Keywords: Reading Part, Cambodian Textbooks, Cambodian Ideologies

อารัมภกถา

กระทรวงอบรม ยูวชน และกีฬา (ក្រសួងអប់រំ យុវជន និងកីឡា) ของราชอาณาจักร กัมพูชา หรือชื่อภาษาอังกฤษคือ “Ministry of Education, Youth and Sport” (MoEYS) มีหน้าที่กำหนดหลักสูตรการศึกษาตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาถึงอุดมศึกษา เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม รายละเอียดสำคัญประการหนึ่งในหลักสูตรการศึกษาภาคบังคับ (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-มัธยมศึกษาปีที่ 3 หรือ Grads 1-9) คือ นักเรียนต้องมีความรู้ด้านภาษาเขมรควบคู่กับความรู้ด้านคณิตศาสตร์ (web of Cambodia, 2546)

กระทรวงอบรม ยูวชน และกีฬาให้ความสำคัญต่อการศึกษารายวิชาเขมร และคณิตศาสตร์ เนื่องจากภาษาเขมรเป็นเสมือนเครื่องหมายที่แสดงถึงเอกลักษณ์ และเอกราชของชาติ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ และเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการติดต่อสื่อสาร ส่วนคณิตศาสตร์นั้น เป็นพื้นฐานสำคัญในการศึกษาวิชาวิทยาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รวมถึงศาสตร์อื่นๆ ที่ต้องใช้หลักคณิตศาสตร์ในการศึกษา คณิตศาสตร์จึงมีความสำคัญในฐานะที่ช่วยพัฒนาประเทศ ให้ก้าวหน้าทัดเทียมนานาชาติ กลไกสำคัญที่จะทำให้นโยบายการศึกษาของชาติ ขับเคลื่อนไปตามทิศทางที่ผู้บริหารประเทศได้กำหนดไว้นั้น นอกจากจะต้องอาศัย “ครูผู้สอน” ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในศาสตร์นั้นๆ แล้ว “หนังสือเรียน” ก็ถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ที่ดียิ่งอีกด้วย

หนังสือเรียนภาษาเขมร เน้นพัฒนาทักษะสำคัญของผู้เรียนทั้ง 4 ด้าน คือ การพูด (สัทพ) การฟัง (สัทน) การอ่าน (สัทน) และการเขียน (สัทน) ซึ่งการฟัง และการอ่านนั้น จัดเป็นทักษะที่ใช้ในการรับสาร (receptive skills) ส่วนการพูด และการเขียน ถือเป็นทักษะที่ใช้ในการส่งสาร (expressive skills) ซึ่งทักษะสำคัญเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่เป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้การสื่อสาร มีประสิทธิภาพทั้งสิ้น

หนังสือเรียนภาษาเขมรแต่ละเล่ม ประกอบด้วยบทเรียน (๕๕๕๕๕) ประมาณ 9-10 บท ในแต่ละบทเรียนจะมีหน่วยการเรียนรู้ย่อย (Unit plan) ที่ช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะในด้านต่างๆ โดยใช้สัญลักษณ์ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 ภาพสัญลักษณ์หน่วยการเรียนรู้ย่อยในแต่ละบทเรียนที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษา (อธิบายภาพจากซ้ายไปขวา)

สัญลักษณ์รูปเทียน	หมายถึง	ส่วนของความรู้ทางด้านภาษาเขมรโดยทั่วไป เช่น ลักษณะของคำคล้องจอง การเปรียบเทียบ ตัวละคร การจดบันทึก ฯลฯ
สัญลักษณ์รูปเด็กกำลังอ่านหนังสือ	หมายถึง	ส่วนของทักษะการอ่าน
สัญลักษณ์รูปมือเขียนหนังสือ	หมายถึง	ส่วนของทักษะการเขียน
สัญลักษณ์รูปใบหู	หมายถึง	ส่วนของทักษะการฟัง
สัญลักษณ์รูปลูกกุญแจ	หมายถึง	ส่วนของไวยากรณ์
สัญลักษณ์รูปปาก	หมายถึง	ส่วนของคำพูด

บทความนี้มุ่งศึกษาการปลูกฝังอุดมการณ์ชาติที่แฝงอยู่ใน “บทอ่าน” (朗文) ในหนังสือเรียนภาษาเขมร ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ซึ่งเอกสารที่ใช้ศึกษามีรายละเอียดดังนี้

1. หนังสือเรียนภาษาเขมร อ่าน-เขียน ชั้นที่ 1 (朗文第一册 听说 - 读写 第一册) จัดทำโดยกระทรวงอบรม ยุวชน และกีฬา (教育部 青少年 体育 委员会) จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ และเผยแพร่ (教育部 教育出版社) ปี ค.ศ.2012
2. หนังสือเรียนภาษาเขมร 2 (朗文第二册) ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ และเผยแพร่ (教育部 教育出版社) ปี ค.ศ.2010
3. หนังสือเรียนภาษาเขมร 3 (朗文第三册) จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ และเผยแพร่ (教育部 教育出版社) ปี ค.ศ.2009
4. หนังสือเรียนภาษาเขมร 4 (朗文第四册) ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3 จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ และเผยแพร่ (教育部 教育出版社) ปี ค.ศ.2011
5. หนังสือเรียนภาษาเขมร 5 (朗文第五册) จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ และเผยแพร่ (教育部 教育出版社) ปี ค.ศ.2011.

6. หนังสือเรียนภาษาเขมร 6 (ทลลวธูร ๖) จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์และเผยแพร่ (ทริสูลลฉะฉะฉะฉะฉะฉะฉะ) ปี ค.ศ.2012

อุดมการณ์ชาติในหนังสือเรียนภาษาเขมร ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6

อุดมการณ์ชาติที่ส่งผ่านแบบเรียนอยู่ในรูปของ “หลักสูตรแฝง” (hidden curriculum) ได้แก่ การปลูกฝังความภาคภูมิใจในความยิ่งใหญ่ของชาติกัมพูชา การสร้างศัตรูของชาติ การผนวกรวมคนกลุ่มน้อย และคนต่างศาสนาเข้ามาร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาชาติ ดังนี้

1. ความยิ่งใหญ่ของอารยธรรม และชนชาติเขมร : ปมเบื้องที่ปลูกฝังมาแต่ครั้งวัยเยาว์

ความยิ่งใหญ่ของอารยธรรม และชนชาติกัมพูชา เป็นหัวข้อเดียวที่ปรากฏอย่างสม่ำเสมอในบทอ่านในหนังสือเรียนภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6

ชาวกัมพูชาสร้างสัญลักษณ์ประจำชาติขึ้น ไม่ว่าจะเป็น เพลงชาติ ธงชาติ ดอกไม้ประจำชาติ ไปจนถึงปราสาทหิน สัญลักษณ์เหล่านี้ช่วยทำให้คนกัมพูชาเกิดความรู้สึกชาตินิยม (Nationalistic feeling) ซึ่งจะเป็ประโยชน์อย่างยิ่งต่อการสร้างรัฐชาติขึ้นมา ภายหลังจากที่ประเทศต้องบอบช้ำจากสงครามกลางเมืองหลายครั้ง

หลังการ “ค้นพบ” เมืองพระนครในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 และ ดำเนินการบูรณะ และศึกษาเรื่องราวของโบราณสถาน รวมทั้งผู้สร้าง ผ่านกระบวนการ “ทำเมืองพระนครให้เป็นเขมร” (Khmerized the Angkor) เมืองพระนครซึ่งมีภาพแทนคือ นครวัดก็ได้กลายเป็นสัญลักษณ์แห่งชาติกัมพูชา และถือเป็นสิ่งสำคัญที่เด่นชัดที่สุดในการกำหนดทางเดินของประวัติศาสตร์การเมืองกัมพูชาจาก ค.ศ.1941 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (อิบตี บัวคำศรี, 2547 : 151)

บทอ่านในหนังสือเรียนภาษาเขมร ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ได้กล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของปราสาทหินเขมรว่า

หญิงกษัตริย์ผู้เฉลียวฉลาด (ทลลวธูร๑, 2012 : 112)

นักท่องเที่ยวมักจะตื่นตะลึงเมื่อได้เห็นปราสาทเขมร (แปล และเรียบเรียงโดยผู้เขียน) หรือ

ครูสาวผู้เฒ่าเฉลียวฉลาด (ทลลวธูร๑, 2012 : 114)

ครอบครัวของฉันไปเที่ยวเสียมเรียบเป็นบางครั้งบางคราว (แปล และเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

ประโยชน์ต่างๆ ในหนังสือเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ปลุกฝังความภาคภูมิใจที่เด็กได้เกิดมาเป็นคนเขมร ประเทศที่มีปราสาทหินโบราณมากมาย ดึงดูดนักท่องเที่ยวจากทั่วโลกให้มาชื่นชม คนกัมพูชาควรหาโอกาสไปชมให้ได้เช่นกัน เพราะเมื่อได้ไปชื่นชมก็จะเป็นการ “การประจักษ์” ด้วยตนเอง จะทำให้เกิดความภาคภูมิใจยิ่งกว่าการได้อ่านหนังสือหรือมีใครมาถ่ายทอดให้ฟัง

หนังสือเรียนภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 กล่าวถึงปราสาทหินเขมรไว้ในบทที่ 3 บทอ่านที่ 1 เรื่อง “*ทัศนียภาพยามพระอาทิตย์ใกล้จะตกที่ปราสาทนครวัด*” (ទិដ្ឋភាពនៃរូបរាងស្ថានភាពនៃប្រាសាទនគរវត្ត) และบทที่ 4 บทอ่านที่ 2 เรื่อง “*ปราสาทนครวัด*” (ប្រាសាទនគរវត្ត) ดังนี้

រវេលាព្រឹក ខ្យល់បក់រំកិល ទេសចរជាតិ និងអន្តរជាតិ ព្រមទាំង “ លើសចតុប្បជ្ជា ខ្លះលេរ ខ្លះអង្គុយ រុករានលើសេដ ទៅប្រាសាទអង្គរវត្ត ដែលកំពុងស្រូបយកការស្និទ្ធស្នាលពីព្រះសុរិយា ។ ព្រះអាទិត្យបង្ហាញខ្លួន យ ” រាងស្និទ្ធិ ។ ការស្និទ្ធស្នាលប្រទេសជាតិ មានមកលើផែនពសុធា ។ ពេលនោះ ប្រាសាទអង្គរវត្ត ប្រែជាពណ៌មាស ម្លឺងឆ្មៅ ស្ថិតនៅកណ្តាល ទ្រូងព្រៃ ព្រឹក្សា ។

ទេសចរមកកាន់ខេត្តសៀមរាបតែងតែចាំមើលទិដ្ឋភាពដ៏ស្អាតស្អាបរបស់ ប្រាសាទអង្គរវត្ត នៅពេលថ្ងៃរៀបលើច ។ រូបប្រាសាទអង្គរវត្ត ពណ៌មាស បានដិតជាប់នឹងកែវភ្នែក និងជាក់ជាប់ក្នុងអារម្មណ៍ពួកគេជាទីចូរ ។

(*ភាសាខ្មែរ*, 2009 : 34)

ยามเย็นย่ำ สายลมโบกร้าเพยๆ นักท่องเที่ยวชาวเขมร และชาวต่างชาติเตรียมเครื่องมือง่ายภาพครบทุกคน บ้างยืน บ้างนั่ง สายตาดูจ้องมองดูปราสาทนครวัด ซึ่งกำลังดูดซับรับเอารัศมีสีทองจากพระสุรียา พระอาทิตย์เคลื่อนตัวต่ำลงช้าๆ รัศมีสีขาวยได้เข้ามาแทนที่รัศมีสีทองส่องมายังพื้นพสุธา เวลานั้นปราสาทนครวัดเปลี่ยนเป็นสีทองเพริศเพรา สดใต้อยู่ในกลางทรวงไพรพฤกษา

นักทัศนอาจรมาถึงจังหวัดเสียมเรียบ มักจะรอชมทัศนียภาพซึ่งงดงามน่าอัศจรรย์ของปราสาทนครวัดในเวลาทีพระอาทิตย์ใกล้จะตก ภาพปราสาทนครวัดสีทองได้ประทับแน่นอยู่ในแก้วตา และหยดติดในอารมณ์ของพวกเขาเป็นนิจ

(แปล และเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

และ

เขตลุ่มภูเขาขนาดใหญ่ของลุ่มน้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำโขง ปะทะเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำโขง ปะทะเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำโขง

ภูเขาสูงชันและลุ่มน้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำโขง ปะทะเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำโขง ปะทะเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำโขง

ลุ่มน้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำโขง ปะทะเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำโขง

(วรรณคดี, 2009 : 56)

จังหวัดเสียมเรียบเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงในประเทศไทยมาก เพราะจังหวัดนี้มีปราสาทโบราณมากมาย ปราสาทนครวัดเป็นปราสาทหนึ่งซึ่งมียอด 5 ยอดสูงสล้าง และมีลวดลายงดงามประณีต

ลวดลายสลักมีदारดาชบนแผ่นหิน เริ่มจากราวสะพาน ระเบียงปราสาท ชุ่มประตุนหน้าต่าง เสา ฝาผนัง เพดาน ไปจนถึงยอด รูปสลักเหล่านั้นแสดงลวดลายของเขมร ประกอบโดยลักษณะอ่อนช้อยมีชีวิตชีวาให้สรรเสริญยิ่ง นักท่องเที่ยวมักจะสรรเสริญฝีมืออันน่าอัศจรรย์ของบรรพบุรุษของเรา

ชาวกัมพูชาทุกคนต้องพากันรักษาฝีมือที่งามเป็นหนึ่งนี้ ให้ดำรงอยู่สืบต่อไป

(แปล และเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

บทอ่านชื่อ “ทัศนียภาพพระอาทิตย์ใกล้อัสดงคตที่ปราสาทนครวัด” (พระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี) ใช้พรรณนาโวหาร เราให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพ และตีความกับ “รสคำ” และ “รสความ” ที่ผู้เขียนได้ประดิษฐ์ขึ้นทำให้เยาวชนเกิดจิตสำนึกรัก และภาคภูมิใจในความเป็น “เขมร” ได้เป็นอย่างดี

บทอ่านที่ชื่อ “ปราสาทนครวัด” (พระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี) ใช้บรรยายโวหาร แม้ภาษาจะไม่ล้นการเหมือนบทอ่านแรก ทว่าการอธิบายอย่างตรงไปตรงมา ทำให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายว่าบทอ่านนี้ต้องการสื่ออะไรแก่ผู้อ่าน ตอนท้ายบทอ่าน ผู้เขียนสรุปว่า “นักท่องเที่ยวทุกคนต่างพากันยกย่องสรรเสริญฝีมืออันอัศจรรย์ของบรรพบุรุษของเรา” (พระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี)

ในเดือนห้า และเดือนหก ตามทางจากกรุงเสียมเรียบไปยังเมืองพระนคร ดอกลำดวน
ส่งกลิ่นหอมฟุ้ง ขณะเดียวกันมีลมรำเพยมาเบาๆ คนเดินเล่นสูดอากาศในยามเย็นตามถนนนี้
ก็จะมีใจล่องลอยไปจนเปลือยทันทว่า แม้เป็นสวรรค์ชั้นดุสิตก็ไม่สบายกว่านี้แน่ ดูเถอะ

ไอ้ กลิ่นรำดวน ไอ้ เสียงเรไร พลังของท่านเป็นดังโอสถทิพย์ ซึ่งอาจเขามาสลาย
ความทุกข์โศกเศร้าหมองชั่วขณะได้

(คัดลอก และปรับปรุงจากเรื่องผกาโรย ของท่านนุ ฮาง หน้า 98-99)

(แปล และเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

บทอ่านที่ชื่อ “ทางไปยังเมืองพระนคร” (สุวรรณวรรค) ซึ่งตัดตอนมาจากนวนิยาย
เรื่อง “ผกาโรย” ของนุ ฮาง เนื้อหาได้กล่าวชมความงามของถนนหนทางที่มุ่งตรงไปยังเมือง
พระนครว่า สองข้างทางดารดาษไปด้วยต้นลำดวน ซึ่งเป็นดอกไม้ประจำชาติ ยามเย็นของเดือน
ห้า เดือนหก ลำดวนจะออกดอกสะพรั่ง ส่งกลิ่นหอมฟุ้งตลบไปทั่วบริเวณ ทำให้ทางไปยังเมือง
พระนคร เสมือนทางที่นำไปสู่สวรรค์ชั้นดุสิต² (สุวรรณวรรค ๓, 2009 : 56) การนำเมืองพระนคร
มาเปรียบกับสวรรค์ชั้นดุสิต นั้นเท่ากับว่า เมืองพระนครเป็นแดนสวรรค์บนโลกมนุษย์ด้วยความ
เปรียบดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาท ซึ่งเป็นรากฐานของระบบ
ความคิด ความเชื่อของคนในสังคมเขมร

ถ้าเปรียบเทียบเมืองพระนครนี้ว่าเป็นเมืองสวรรค์ ชาวกำพูชาซึ่งเป็นผู้สร้าง และ
ผู้ครอบครองเมืองพระนครนี้ ก็ถือเป็นชาวฟ้าชาวสวรรค์ด้วย ลบคำสบประมาทที่ชาวต่างชาติ
เช่น ชาวฝรั่งเศส ผู้ซึ่งเคยปกครองประเทศกำพูชามาก่อน ดูถูกชาวกำพูชาว่าไม่กระตือรือร้น
และไม่ฉลาดนักเมื่อเทียบกับคนเวียดนาม (เบน แอนเดอร์สัน และชาญวิทย์ เกษตรศิริ
บรรณาธิการแปล, 2552 : 273)

แม้แต่รูปที่ประกอบบทอ่านก็ยังสื่อแนวความคิดดังกล่าว บทอ่านชื่อ “โรงเรียนของฉัน”
(สุวรรณวรรค) ในหนังสือเรียนภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เป็นรูปของเด็กนักเรียน
และครูชายหญิงกำลังยืนตรงเคารพธงชาติ ทุกๆ ที่เนื้อหาของบทอ่านกล่าวถึงธงชาติ สัญลักษณ์

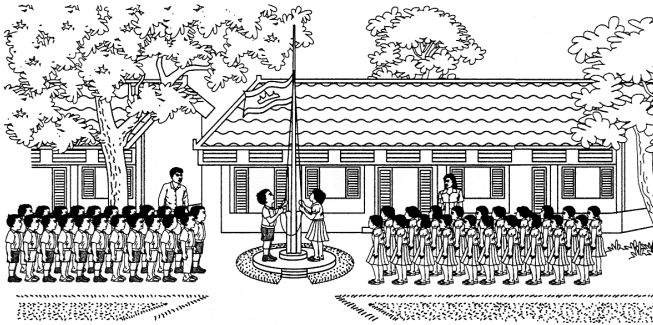
² สวรรค์ชั้นดุสิต เป็นสวรรค์ชั้นที่ 4 ในฉกามาพรสวรรค์ (สวรรค์ทั้ง 6 ชั้น) ตามคติของพระพุทธ
ศาสนา นิกายเถรวาท สวรรค์ชั้นนี้เป็นที่อยู่ของบรรดาพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีมาอย่างยิ่งยวด เช่น ผู้ที่
ปรารถนาจะมาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เป็นต้น ถือเป็นสรวงสวรรค์ที่น่ารื่นรมย์ยิ่ง

ของชาติเขมร³ แค่เพียงว่า “หน้าชั้นเรียนมีต้นไม้ให้ร่มเงา เสาธงชาติ” (ธรรมาธิ ๑, 2012 : 134) เท่านั้น

หมายเหตุ ๐๕ เข้าใจผิด

เขมร
๑๐๕

สถาปัตย์

ภาพที่ 2 ภาพเด็กนักเรียนชาวกัมพูชา กำลังเชิญธงชาติขึ้นสู่ยอดเสา

ภาพประกอบในบทอ่านชื่อ “เด็กรู้กาลเทศะ” (ธรรมาธิ ๑) ในหนังสือเรียน ภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เป็นรูปเด็กผู้หญิงกำลังนำเครื่องดื่มออกมาต้อนรับแขกของพ่อแม่ บริเวณข้างฝาบ้านประดับด้วยภาพปราสาทนครวัด ซึ่งตำแหน่งของภาพดังกล่าวอยู่ตรงตำแหน่งกึ่งกลางภาพพอดี เป็นจุดรวมสายตาที่เห็นได้ง่าย ภาพนี้ประดับอยู่เหนือศีรษะของ

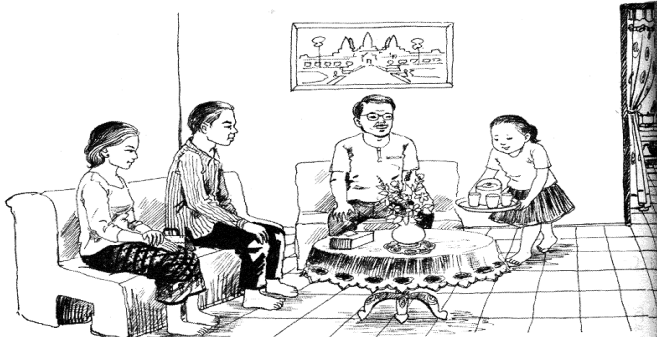
³ ธงชาติเขมรมีลักษณะดังนี้ คือ แถบสีน้ำเงินอยู่บริเวณริมทั้ง 2 ข้างของผืนธง มีขนาดด้านละ 1/4 ของผืนธง ตรงกลางเป็นแถบสีแดง มีขนาด 2/4 ของผืนธง มีปราสาท 3 ยอดสีขาวอยู่ตรงกลางผืนธง คือ ปราสาทนครวัด ความหมายบนผืนธงชาติ “สีน้ำเงิน” แทนความรุ่งเรือง ความซื่อสัตย์สุจริต ความยุติธรรม ความซื่อตรงของชาติ “สีแดง” แทนความมองอาจกล้าหาญ ปกป้องประเทศชาติ และมาตุภูมิ ส่วน “สีขาว” แทนความสะอาด บริสุทธิ์ ความมีอัจฉริยภาพในการสร้างสรรค์อารยธรรม ประเทศกัมพูชาใช้ธงดังกล่าวเป็นธงชาติในปี ค.ศ. 1948-1970 และ ค.ศ.1993-ปัจจุบัน

ตัวละครเพื่อสื่อความหมายโดยนัยให้ผู้อ่านทราบว่า ปราสาทนครวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจ
ที่ชาวเขมรทุกเพศ ทุกวัยให้ความเคารพเทิดทูน

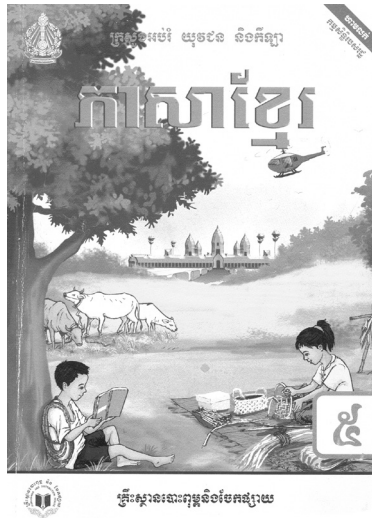
រឿង កុមារចេះគួរសម

ចូរអានរឿង រួចឆ្លើយនឹងសំណួរខាងក្រោម ។

ភាព 3 ភាពនៅក្នុងផ្ទះនៃអ្នកប្រុសដែលរៀនប្រាសាទនគរវត្ត

ម៉ែប៉ែតនៃក្រុមនៃសៀវភៅសិក្សាខេមរក៏ប្រាកដប្រាកដប្រាកដ ក្នុងសៀវភៅសិក្សា
ខេមរក្នុងកម្រិតសិក្សាឆ្នាំ 5 ប្រាកដប្រាកដប្រាកដប្រាកដ នៅក្នុងសៀវភៅសិក្សា
ខេមរក្នុងកម្រិតសិក្សាឆ្នាំ 6 ប្រាកដប្រាកដប្រាកដប្រាកដ ក្នុងការពិពណ៌នាអំពីប្រាសាទខេមរក្នុង
និងពិពណ៌នាអំពីប្រាសាទខេមរក្នុង

ภาพที่ 4 หน้าปกหนังสือเรียนภาษาเษมระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

ภาพที่ 5 หน้าปกหนังสือเรียนภาษาเษมระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

นอกจากปราสาทหินซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของชาติแล้ว ในหนังสือเรียนภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษาฯยังได้กล่าวถึงศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ที่แสดงถึงความเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมสูงส่ง ในหนังสือเรียนภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 มีบทอ่านที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีอยู่ 2 เรื่อง คือ “*ขึ้นบานในวันขึ้นปีใหม่*” (*ត្រូវបានឱ្យមូលហេតុ*) และ “*บุญประชุมบิณฑ*” (*មូលហេតុបិណ្ឌ*)

บทอ่าน “*ขึ้นบานในวันขึ้นปีใหม่*” กล่าวถึงวันขึ้นปีใหม่ของเขมร คือ วันที่ 13 เมษายนของทุกปี ในวันนี้ประชาชนชาวกัมพูชามักตกแต่งบ้านให้งดงาม มีการจัดดอกไม้ แหวนโคมประดับไฟสีสันต่างๆ เวลาเช้าชาวกัมพูชาจะพากันไปทำบุญที่วัด นอกจากนี้ยังมีการละเล่นพื้นบ้านต่างๆ เช่น สะบ้า ลูกช่วง มอลูซอนผ้า เป็นต้น ทำให้ประชาชนต่างมีความสุข

บทอ่าน “*บุญประชุมบิณฑ*” กล่าวถึงรายละเอียดของประเพณีดังกล่าวไว้ ดังนี้

ប្រជាជនខ្មែរតែងធ្វើពិធីបុណ្យបិណ្ឌ ជាព្រៃរាជវង្ស។ ចាប់ពីថ្ងៃ១រោចដល់ថ្ងៃ៤រោច ខែកុម្ភៈ គេនាំគ្នាដាក់បិណ្ឌចាក់បិណ្ឌ។ ក្នុងការកាន់បិណ្ឌ អ្នកស្រុកចែកគ្នាជា ក្រុមជាក់រេនធ្វើចង្កាន់ទៅប្រគេនព្រះសង្ឃ ទៅវត្ត។ នៅថ្ងៃ១៥រោច គេធ្វើពិធីបុណ្យបិណ្ឌទៅវត្ត។ ពេលនោះគេបើកយុទ្ធសម្បជ្រើសុះក្រមក្នុងជុំគ្នា ច្រើនជាងថ្ងៃដាក់បិណ្ឌ។ គេពនយកចង្កាន់ ទំនែក ផ្លែឈើ តែ ស្ករ និងវត្ថុផ្សេងៗ ផ្ញើទៅប្រគេនព្រះសង្ឃ។ អ្នកទៅវត្តនាំគ្នា ប្រគេនចង្កាន់ ព្រះសង្ឃ រាប់ត ត្រដើម្បីបញ្ជូនសុភមង្គលដល់ញាតិដ៏លាតតែក្របាច់។

(*នូវនូវខ្មែរ ២, 2010 : 121*)

ประชาชนกัมพูชา มักจะทำบุญประชุมบิณฑ เป็นประจำทุกปี เริ่มตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ ถึงวันแรม 14 เดือนกัทรบ (เดือน 11 ทางจันทรคติ) เขาพากันใส่บิณฑหรือถือบิณฑ ในการถือบิณฑ ชาวบ้านแบ่งกันเป็นกลุ่ม จัดเวรทำอาหารไปถวายพระสงฆ์ที่วัด

ในวันแรม 15 ค่ำ เขาทำพิธีบุญประชุมบิณฑที่วัด ในเวลานั้นเขาเห็นผู้คนเป็นจำนวนมากมายมารวมกันยิ่งกว่าวันใส่บิณฑ เขานำอาหาร ขนม ผลไม้ ชา น้ำตาล และสิ่งของต่างๆ ไปถวายพระสงฆ์ คนไปวัดพากันถวายอาหารแด่พระสงฆ์ รับประทาน เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติมิตร ซึ่งได้ล่วงลับไป

(แปล และเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

ประเพณี “ประชุมบิณฑ” ถือเป็นประเพณีที่สำคัญที่สุดของคนกัมพูชา เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว คนกัมพูชาเชื่อว่า วิญญาณของบรรพบุรุษจะขึ้นมาจากนรกเพื่อกลับมาเยี่ยมลูกหลานบนโลกมนุษย์ ถ้าลูกหลานคนไหนทำบุญกุศลให้ท่านก็จะให้ศีลให้พร ให้ประสบแต่ความสุข ความเจริญรุ่งเรือง ในทางกลับกัน ถ้าลูกหลานไม่ทำบุญให้ท่าน ท่านก็จะสาปแช่งให้ทำมาหากินฝืดเคือง มีชีวิตที่ทุกข์ยากลำบาก

หนังสือเรียนภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 มีบทอ่านที่เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีอยู่ 2 เรื่อง คือ “บุญทอดผ้าป่าในหมู่บ้านของฉัน” (บุญอุทิศส่วนกุศล) และ “บุญขึ้นปีใหม่เขมร” (บุญขึ้นปีใหม่) ซึ่งบุญขึ้นปีใหม่นี้ ตรงกับวันที่ 13 เมษายน เหมือนดังที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 หากแต่ให้รายละเอียดของประเพณีที่มากกว่า เช่น ประเพณีนี้อาจเริ่มขึ้นในวันที่ 13 หรือ 14 เมษายนของทุกปี หรือมูลเหตุที่ประชาชนต้องปิดกวาดเซ็ดถูบ้านเรือนให้สะอาดเรียบร้อย เพื่อต้อนรับเทศกาลปีใหม่ หรือการไปทำบุญที่วัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นต้น

หนังสือเรียนภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 มีบทอ่านที่เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีอยู่ 1 เรื่อง คือ “พระราชพิธีบุญจรดพระนังคัล” (พระราชพิธีบุญจรดพระนังคัล) เห็นได้ว่า จาก “ประเพณีราษฎร์” ในหนังสือเรียนระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้น กลายมาเป็น “ประเพณีหลวง” ในหนังสือเรียนระดับชั้นประถมศึกษาตอนปลาย บทอ่านนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “สังคมเขมรกับอาชีพเกษตรกรรม” และ “สถาบันกษัตริย์กับชาวนา” ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศได้เป็นอย่างดี

นอกจากประเพณีที่จัดอยู่ในกลุ่มของเนติธรรมแล้ว ในหนังสือเรียนภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ยังมีบทอ่านที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม เน้นวัฒนธรรมการกินอยู่ 1 เรื่อง คือ “รายการอาหารเขมร” (รายการอาหารเขมร) กล่าวถึง อาหารเขมรที่มีอยู่มากมายนั้นล้วนเลิศทั้งรูปลักษณ์ และรสชาติ

บทอ่านในหนังสือเรียนภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กล่าวถึงวัฒนธรรม ที่เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีไว้ในบทอ่านที่ชื่อ “ประเพณีบวชนาค” (ประเพณีบวชนาค) และ “ประเพณีการใส่เงินในปากคนตาย” (ประเพณีการใส่เงินในปากคนตาย) ซึ่งเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับชีวิต

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงวัฒนธรรมที่เป็นนาฏกรรมไว้ในบทอ่านที่ชื่อ “ระบำกยุง” (ระบำกยุง) ซึ่งเป็นการแสดงของคนในจังหวัดโพธิ่น และ “ระบำตุรุษ” (ระบำตุรุษ) ซึ่งเป็นการแสดงของจังหวัดเสียมเรียบ

บทอ่านต่างๆ เหล่านี้ ทำให้คนเขมรภาคภูมิใจในอารยธรรมอันสูงส่งของตน โดยถือว่า วัฒนธรรมของตนเองเป็นศูนย์กลาง (Ethnocentrism) คือ มองว่าวัฒนธรรมของตนอยู่เหนือกว่า วัฒนธรรมอื่นๆ ลักษณะดังกล่าวทำให้เกิดความรู้สึก “Us” v.s. “Them” หรือถือเขาถือเรา (กาญจนา แก้วเทพ, 2549 : 181)

2.2 สยาม และฝรั่งเศส : ศัตรูของชาติ

การสร้าง “ศัตรูของชาติ” ขึ้นมา ทำให้ชาวกัมพูชาเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ที่จะร่วมแรงร่วมใจกันต่อสู้ศัตรูที่เข้ามารุกราน ย่ำยี ศัตรูของชาติที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษา เขมรระดับชั้นประถมศึกษา คือ “สยาม” หรือที่คนเขมรเรียกว่า “เสียม”⁴ (នេម) และฝรั่งเศส (ឥណ្ឌូ)

บทอ่านเรื่อง “*เนี่ยะตา⁵ คลังเมือง*”⁶ (เขมรออกเสียงว่า เมลียงเมือง-**នេម** **ត្រា** **វិញ**) อยู่ในหนังสือเรียนภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 บทเรียนที่ 1 “*วีรชนเก่งกล้า*” (និរ-**ន** **និរ**) เป็นเรื่องราวของวีรบุรุษท้องถิ่นชาวกัมพูชา เรื่องมีอยู่ว่า

สยามได้ครอบครองประเทศกัมพูชา และได้ส่งราชบุตรมาเป็นผู้ปกครอง ราชบุตรเลี้ยง นกแร้งไว้ตัวหนึ่ง ต่อมาบรรดาข้าราชการได้ร่วมกันฆ่าราชบุตรเสีย นกแร้งตามหาศพราชบุตร จนพบ มันได้ใช้ปากจิกนิ้วที่สวมแหวนแล้วคาบนำไปถวายกษัตริย์สยาม

กษัตริย์สยามทรงพิโรธ จึงยกทัพมาปราบ และกวาดต้อนเชลยชาวกัมพูชากลับไปด้วย

⁴ คำนี้มีความหมายในเชิงดูถูกดูแคลน เหมือนคนไทยเรียกคนจีนว่า “เจ๊ก” เช่นกัน

⁵ ความเชื่อเรื่องเนี่ยะตา คล้ายกับความเชื่อเรื่องผีปูดในภาคอีสานของไทย เนี่ยะตานั้นมีทั้งเพศชาย และเพศหญิง มีทั้งที่เป็นโสด และมีครอบครัวแล้ว กำเนิดเนี่ยะตาจากวิญญาณของคนที่อาศัยอยู่ในถิ่นนั้นมาก่อน หรืออาจเป็นดวงวิญญาณจากถิ่นอื่นเข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณนั้นในภายหลัง หรืออาจเกิดจากการอุปโลกน์ ขึ้นของคนในชุมชนที่ต้องการสิ่งยึดเหนี่ยวทางใจ เนี่ยะตามีความสำคัญในฐานะที่ช่วยคุ้มครองคนในชุมชนให้มีความสุข เป็นที่พึ่งในยามที่คนในชุมชนไม่สบายกาย ไม่สบายใจ ตลอดจนบันดาลให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล พิษพันธัญญาหารอุดมสมบูรณ์

⁶ หนังสือเรียนภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 หลักสูตรเก่าก่อนที่จะปรับปรุงมาเป็นหลักสูตร ปัจจุบัน ได้บรรจุเรื่องเนี่ยะตาคลังเมืองไว้ในหนังสือเรียนด้วยเช่นกัน เรื่องราวของเนี่ยะตาดานนี้แพร่หลายมาก ในสังคมเขมร เพราะนอกจากจะได้รับการบรรจุไว้ในหนังสือเรียนแล้ว ยังได้มีสำนักพิมพ์นำเรื่องราวของท่านไปทำเป็นหนังสือการ์ตูนสำหรับเด็ก เป็นการ์ตูน 2 ภาษา (เขมร-อังกฤษ) พิมพ์ภาพสีตลอดทั้งเล่ม

เป็นจำนวนมาก ในจำนวนนั้นมีหญิงทอแก่คนหนึ่งรวมอยู่ด้วย เธอคลอคลอกออกมาเป็นชายนามว่าอุเทน ซึ่งเป็นเด็กเฉลียวฉลาด มีความรู้ความสามารถมาก โดยเฉพาะในด้านการจับและฝึกช้าง กษัตริย์สยามจึงทรงตั้งสมญานามให้ว่า “ชัยอัศจรรย์”

ต่อมาชัยอัศจรรย์ได้ทำที่ว้าออกไปจับช้างป่า แต่กลับหนีไปครองเมืองเขมร พอกษัตริย์สยามทราบ ก็กรีธาทัพมาหมายจับตัวชัยอัศจรรย์ เสนาเมืองอยากจะช่วยพระเจ้าชัยอัศจรรย์ จึงสั่งทหารให้ชุดหลุมไว้พร้อมวางเหล็กแหลมไว้ที่กันหลุม เสนาเมือง ภรรยา และลูกอีก 2 คน กระโดดลงไปในหลุม เมื่อเสนาเมืองจบชีวิตลงแล้ว วิญญาณของเขาได้ไปเกณฑ์กองทัพผีมาช่วยรบกับกองทัพสยาม ในที่สุดกองทัพสยามก็พ่ายแพ้ไป

สิ่งที่ซ่อนอยู่ในนิทานพื้นบ้านเรื่องนี้เป็น สยามเป็นศัตรูร้ายในสายตาของคนเขมร ที่คอยกัดขี้ย่ำยี้กัมพูชาอยู่ตลอดเวลา ความโหดร้ายป่าเถื่อนนี้ทำให้คนกัมพูชาลุกขึ้นสู้ หนึ่งๆ ที่รู้ว่าสู้ไม่ได้ คนกัมพูชาซึ่งเป็นคนที่อ่อนแอ และน่าสงสารก็เอาชีวิตของตนเองเข้าแลกเพื่อปกป้องมาตุภูมิ

ประวัติศาสตร์เขมรสอนให้คนกัมพูชาเกลียดชังเพื่อนบ้านคือ ไทยกับเวียดนาม เนื่องจากทั้ง 2 ประเทศนี้ใช้ประเทศกัมพูชาเป็นรัฐกันชน พอประเทศใดมีอำนาจเข้มแข็งขึ้นมา ก็จะยกทัพเข้ามารุกรานกัมพูชา จนมีสำนวนว่า “อยู่ระหว่างเสือกับจระเข้” (នៅចន្លោះ ក្រពើនិងខ្នុរ)

สาเหตุที่ในแบบเรียนภาษาเขมรไม่มีการกล่าวถึงเวียดนามเลย เนื่องจากเวียดนามมีสายสัมพันธ์อันดีกับรัฐบาลเขมรปัจจุบัน ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีฮุน เซน เป็นผู้นำประเทศ ในขณะที่ไทยนั้นมีปัญหาข้อพิพาทกับกัมพูชากรณีปราสาทเขาพระวิหาร ซึ่งกัมพูชาขอขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก

บทอ่านในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 เรื่อง “ปราสาทพระวิหาร” (ប្រាសាទព្រះវិហារ) กล่าวว่า ปราสาทดังกล่าวได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกในวันที่ 7 กรกฎาคม ค.ศ.2008 ซึ่งชาวกัมพูชาทั่วทั้งประเทศต่างชื่นชมยินดีเป็นอย่างยิ่ง ผู้เขียนได้ทิ้งท้ายในบทอ่านว่าเป็นหน้าที่ของชาวกัมพูชาทุกคนที่จะต้องดูแลรักษา และปกป้องมรดกของชาตินี้ไว้

แม้ว่าบทอ่านจะไม่ได้กล่าวถึงประเทศไทยแต่อย่างใด แต่คนกัมพูชาทั่วทั้งประเทศรู้ดีว่าประเทศไทยอ้างสิทธิ์เหนือพื้นที่บริเวณเขาพระวิหารเช่นกัน และพยายามทุกวิถีทางที่จะคัดค้าน

หาคุณกรรมอย่างลับๆ

พระทินกรค่อยๆ จมหายไป ยามรัตติกาลค่อยๆ เคลื่อนเข้ามาถึง ทำให้มีมดนครบทุกที่ เรือฝรั่งเศสได้พาท่านออกจากวัดอุณาโลม มุ่งตรงไปทางทิศอุดร (ทิศเหนือ-ผู้วิจัย) เหนือเรือ มีอ ทั้ง 2 ข้างของท่านถูกผูกตรวน ตัวของท่านถูกผูกติดไว้กับปล่องไฟเรือ กลาโหมคงอยู่ อย่างเดียวตายเพียงลำพังบนเรือ ด้วยสีหน้าตรอมตรมเป็นอย่างมาก แต่สำนักแห่งความรักชาติ มาตุภูมิ ไม่ได้ทำให้ท่านตระหนกตกใจเลย แม้ท่านจะรู้ตัวเองดีว่า จะต้องตายด้วยมือของชาตกร ชาวฝรั่งเศสก็ตาม ในลมหายใจสุดท้าย ท่านได้ระลึกถึงคุณบิดามารดา พระสงฆ์ ประชาชนชาวเขมร และคิดถึงกัมพูชามาตุภูมิซึ่งเป็นที่เสนาหาของท่าน

การสูญเสียวีรชนผู้รักชาติท่านนี้ ทำให้เราเศร้าโศก เวทนาสงสารยิ่งนัก กลาโหมคงได้ เสียชีวิตจากเราไปไกลจริง แต่ชื่อเสียง และความกล้าหาญของท่านจะมาสติอยู่ในวิญญาณของ ลูกหลานชาวกัมพูชาเป็นนิจ

(คัดลอก และแก้ไขปรับปรุงจากหนังสือภาษาเขมรชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ปี ค.ศ.1993 โดย โรงพิมพ์ออบรม)

(แปล และเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

บทอ่านดังกล่าวเขียนโดยใช้พรรณนาโวหาร ผู้เขียนใช้คำที่ทำให้เกิดจินตภาพ ทำให้ ผู้อ่านเกิดวีรรส (รสแห่งความกล้าหาญ) ขึ้นชมกับความกล้าหาญ และเสียสละของกลาโหมคง ยิ่งภาพของกลาโหมคงเป็นสีขาวมากเท่าใด ภาพของฝรั่งเศสย่อมเป็นสีดำมากขึ้นเท่านั้น

เมื่อวาระสุดท้ายของชีวิตมาถึง ท่านก็ยังคิดถึงประเทศชาติอันเป็นที่รักยิ่ง กลายเป็นที่มา ของย่อหน้าสุดท้าย ซึ่งเป็นย่อสรุปความคิด ที่ผู้เขียนกล่าวว่า “การสูญเสียวีรชนผู้รักชาติท่านนี้ ทำให้เราเศร้าโศก เวทนาสงสารยิ่งนัก กลาโหมคงได้เสียชีวิตจากไกลจากเราไปไกลจริง แต่ชื่อเสียง และความกล้าหาญของท่านจะมาสติอยู่ในวิญญาณของลูกหลานชาวกัมพูชาเป็นนิจ”

การที่ผู้เขียนเรียกฝรั่งเศสว่า “ชาตกร” (ฆาตกร) ซึ่งแปลว่า “ผู้ฆ่า” นั้น ย่อมเป็น เครื่องยืนยันความชั่วร้ายของฝรั่งเศส ซึ่งเป็นเจ้าอาณานิคมได้เป็นอย่างดี

2.3 เขมรแดง และสมัยกัมพูชาประชาธิปไตย : ความทรงจำที่แสนเจ็บปวดของคน เขมรทั้งมวล

บทอ่านที่พูดถึงเหตุการณ์การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในกัมพูชา ในช่วงปี ค.ศ.1975-1979 คือ บทอ่านในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เรื่อง “ศิษย์รู้คุณ” (សិษ្សដឹងគុណ) เนื้อเรื่องกล่าวถึง

ภาพของแม่ ซึ่งเป็นปูชนียบุคคลที่ลึกลับ ทุกคนเคารพอย่างสูงสุดกำลังยืนหลังน้ำตาคออยู่นั้น คงเป็นภาพที่สะเทือนใจอย่างยิ่งที่คนเป็นลูกทุกคนไม่อยากจะพบเห็น ภาพของโครงกระดูกมากมายรวมทั้งภาพของเครื่องมือต่างๆ ที่เขมรแดงใช้สำหรับฆ่าประชาชน เป็นภาพที่ทำให้เจ้าของบันทึกนี้ถึงกับหวาดผวา

เช่นเดียวกับเรื่อง “เงาอดีตกาล” (เงาของระบอบเขมรแดง) ซึ่งเป็นเรื่องของชายชาวกัมพูชาคนหนึ่งที่ต้องสูญเสียพ่อ แม่ และน้องสาวไปในช่วงที่เขมรแดงเรืองอำนาจ สาเหตุมาจากเขาอยากกินส้มโอมาก จึงรบเร้าพ่อของเขาให้ไปขโมยเก็บส้มโอกลับบ้าน โชคร้ายที่ทหารเขมรแดงมาพบเข้าจึงจับพ่อของเขาไปฆ่าในข้อหาเป็นกบฏต่อองค์การ^๑ ตัวเขาหนีรอดจากการจับกุมตัวไปได้ ส่วนแม่ และน้องสาวของเขาถูกจับตัวไปฆ่าในข้อหาสมรู้ร่วมคิด

บทอ่าน “ลืมไม่ลง” เป็นมุมมองของตัวละคร ซึ่งเป็นเยาวชนรุ่นใหม่ ที่ไม่ได้มีประสบการณ์ตรงในเหตุการณ์ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ส่วนบทอ่านเรื่อง “เงาอดีตกาล” เป็นประวัติศาสตร์ส่วนบุคคล ที่เป็นเรื่องเล่า (Oral history) โดยเล่าผ่านประจักษ์พยานบุคคล (witness) ที่เคยผ่านเหตุการณ์เลวร้ายในช่วง 4 ปีแรกในกัมพูชามาแล้ว

สิ่งที่สื่อผ่านบทอ่านทั้ง 2 เรื่องนี้ สัมพันธ์กับข้อมูลที่ว่า ทุกวันนี้ “ประชาชนใหม่”^๒ ผู้รอดชีวิต พยายามที่จะไม่พูดถึงเหตุการณ์ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ แต่พอได้เห็นสิ่งที่กระตุ้นความทรงจำ เช่น ข้าวของเครื่องใช้ในสมัยเขมรแดง อาทิ ตะกร้า พลับ หรือสัญลักษณ์ของเขมรแดง เช่น ชุดดำ เป็นต้น ก็จะมีรู้สึกเจ็บปวด โกรธแค้นเขมรแดง ประสบการณ์ดังกล่าวถือเป็นฝันร้ายของผู้รอดชีวิต (Ly Vanna, 2004 : 111-113) การนำบทอ่านมาสอนเยาวชนรุ่นหลังก็เพื่อให้เยาวชนตระหนักถึงความร้ายกาจของการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ และช่วยกันป้องกันไม่ให้เหตุการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นได้อีกในอนาคต

เรื่องราวของเขมรแดงยังคงปรากฏอยู่ในหนังสือเรียน ซึ่งสัมพันธ์กับเหตุการณ์ทางการเมือง

^๑ องค์การ (ขบวนการ) เป็นคำที่เขมรแดงใช้เรียกกลุ่มของตน

^๒ ประชาชนใหม่ (New People หรือ ฆรูตซี) เป็นคำที่เขมรแดงใช้เรียกชาวพนมเปญที่ถูกกวาดต้อนให้ไปอยู่ตามชุมชน (Commune) ในจังหวัดต่างๆ ประชาชนใหม่ต้องทำงานหนัก ปราศจากสิทธิเสรีภาพ และมักถูกเขมรแดงทารุณกรรม

เมืองของกัมพูชาซึ่งในช่วงที่ผ่านมาได้มีการตัดสินใจขอย้ายผู้นำเขมรแดงหลายคนในข้อหาฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ นอกจากนี้การนำเรื่องราวของเขมรแดงมาตีแผ่ ทำให้ภาพลักษณ์ของฮุน เซน และเวียดนามดีขึ้น ในฐานะของวีรบุรุษ และมหามิตรที่ช่วยขับไล่กองทัพกัมพูชาออกไปจากกรุงพนมเปญได้สำเร็จ เมื่อวันที่ 7 มกราคม ค.ศ.1979 (ชาญชัย คงเพียงธรรม, 2553 : 93-94)

2.4 การยอมรับความแตกต่าง เพื่อสร้างภราดรภาพ

Benedict Anderson ให้คำจำกัดความของคำว่า “ชาติ” ว่าเป็นชุมชนจินตกรรมการเมือง และจินตกรรมขึ้นโดยมีทั้งอธิปไตย และมีขอบเขตจำกัดมาตั้งแต่เกิด (It is an imagined political community-and imagined as both inherently limited and sovereign) (เบนแอนเดอร์สัน และชาวยิวทฤษฎี เกษตรศิริ บรรณาธิการแปล, 2552 : 9)

การสร้างชาติมีกลไกสำคัญอยู่ 2 แบบ คือ การผนวกรวม (assimilation) ซึ่งจะใช้กระบวนการ nationalizing คือ ชาติเดียว วัฒนธรรมเดียว หรือการประสานรวม (integration) แบ่งออกเป็น 1) ชาติที่มีชนชาติใหญ่ ภาษา และวัฒนธรรมใหญ่ อยู่ร่วมอย่างเคารพต่อภาษา และวัฒนธรรมย่อย และ 2) ชาติที่มีความเคารพความแตกต่างหลากหลายอย่างเท่าเทียมกัน อยู่ในลักษณะสัมพันธ์รัฐ (ธีรยุทธ บุญมี, 2547 : 188)

ประเทศกัมพูชาประกอบด้วยคนหลากหลายชาติพันธุ์ หลากวัฒนธรรม คนส่วนใหญ่ของประเทศเป็นคนกัมพูชากว่า 90% ของประชากรทั้งหมด ที่เหลือเป็นชาติพันธุ์พอง เสเตียง ลาว จาม จีน เวียดนาม ฯลฯ ซึ่งชาติพันธุ์เหล่านี้ เป็นกลุ่มที่มีวัฒนธรรมแตกต่างออกไป ทว่าคนกลุ่มน้อยเหล่านี้ก็เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชาติ (Sieng Huy, 1996 : 80) รัฐได้ใช้วิธีการประสานรวมแบบที่ 1 ในการรวมชาติ คือ ประเทศกัมพูชา มีชนชาติกัมพูชาเป็นชนชาติใหญ่ มีภาษาเขมร และวัฒนธรรมเขมรเป็นวัฒนธรรมใหญ่ อยู่ร่วมอย่างเคารพต่อภาษา และวัฒนธรรมย่อยอื่นๆ

บทอ่านในหนังสือเรียนภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 บทที่ 6 “อดีตกาลของเรา” (អតីតកាលរបស់យើង) เรื่อง “ลืมไม่ลง” (មិនភ្លេចមិនបាត់) ส่วนที่ 2 ได้เล่าถึงการไปท่องเที่ยวที่จังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ 5 สิงหาคม ค.ศ.2009 ผู้เขียนเล่าถึงชนกลุ่มน้อยที่ได้ไปพบเห็นการแต่งกายรวมถึงวิถีชีวิตของคนเหล่านั้น

ថ្ងៃទី ៥ ខែសីហា ឆ្នាំ ២០០៩

ខ្ញុំបានទៅកំសាន្តនៅខេត្តមណ្ឌលគិរី។ ខ្ញុំសប្បាយចិត្តណាស់ដោយនៅទីនោះខ្ញុំបានឃើញទេសភាពល្អប្លែក គ្រប់ទីកន្លែង។ ខ្ញុំបានឃើញភ្នំទាបខ្ពស់នៅជាប់គ្នាហូរវែង ព្រមទាំងវាលស្មៅ ស្រស់ស្អាតគួរឱ្យត្រជាក់ចិត្ត ក្រៃលែង។ អ្វី ដែលធ្វើឱ្យខ្ញុំចាប់អារម្មណ៍យ៉ាងខ្លាំងនោះ គឺជីវិតជាតិភាគតិច។ ពួកគេស្លៀកសម្លៀកបំពាក់ជីវិតនិងមានភាពស្អាតល្អ- នៅ ពីក្រោយខ្នងផ្សេងៗ។ ខ្ញុំដក់ចិត្តនិងសង្កេតមើលកូនផ្ទះកូនមួយដែលមានកម្ពស់ប្រហែលជិតជប់ម៉ែ” ត្រ។ ខ្ញុំឮគេថា ផ្ទះនេះ គេសង់ឡើងសម្រាប់ឱ្យកូនកំលោះជីវិតនៅ មុនពេលរៀបការរបួសជួលជួលរៀបការ។ លោកពួរបស់ខ្ញុំថតរូបជីវិតជាតិ នោះជាច្រើន។

(**នាសន្ត្រី** ៥, 2011 : 82-83)

วันที่ 5 เดือนสิงหาคม ปี 2009

ฉันได้ไปพักผ่อนที่จังหวัดมณฑลคีรี ฉันสบายใจมาก เพราะในทีนั้น ฉันเห็นทัศนียภาพ ที่งดงามแปลกตาทุกสถานที่ ฉันได้เห็นภูเขาสูงต่ำติดต่อกันเป็นแนวยาว พร้อมทั้งทุ่งหญ้าเขียวขจี ขวນให้เย็นชื่นใจยิ่งนัก สิ่งที่ทำให้ฉันประทับใจอย่างมากนั้นคือชนกลุ่มน้อย พวกเขาแต่งกายด้วย เครื่องแต่งกายประจำเผ่า และมีตะกร้าสะพายอยู่ข้างหลังอีกด้วย ฉันสะดวกใจ และสังเกตเห็น บ้านหลังเล็กๆ หลังหนึ่ง ซึ่งมีความสูงราวๆ 10 เมตร ฉันได้ยินเขาพูดว่า บ้านหลังนี้เขาสร้างขึ้น สำหรับให้เด็กรุ่นหนุ่มในเผ่าอาศัยอยู่ก่อนที่จะแต่งงานจนกระทั่งถึงเวลาแต่งงาน คุณอาของฉัน ได้ถ่ายรูปรูปชนกลุ่มน้อยเหล่านั้นเป็นจำนวนมาก

(แปล และเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

บทอ่านที่ชื่อ “**ระบำตฺรุษ**” (**រាំត្រូស**)¹⁰ ในหนังสือเรียนภาษาเขมร ระดับชั้นประถมศึกษา ปีที่ 6 กล่าวถึงระบำชนิดนี้ว่า มีถิ่นกำเนิดอยู่ในจังหวัดเสียมเรียบ เป็นการแสดงของพวกสำเหร่ (**សំអ៊ែរ**) ซึ่งเป็นชาวป่าเขาเขาแสดงถวายให้พระมหากษัตริย์เขมรซึ่งประทับอยู่ ณ เมืองพระนคร

¹⁰ คำว่า “ตฺรุษ” สันนิษฐานว่ามาจากภาษาสันสกฤต แปลว่า ลีนปี การแสดงนี้สมมติให้นายพราน ออกไปไล่ล่ากวางป่า ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งอัปมงคล ความชั่วร้าย ขณะที่นายพรานกำลังไล่ล่ากวางป่าอยู่นั้น พวกผี พราย ปีศาจ ยักษ์ หมาป่า และนกยูง (นกยูง เป็นสัญลักษณ์แทนความเป็นสิริมงคล) ได้เข้ามาช่วยนายพรานด้วย คนกัมพูชาเชื่อว่า การแสดงดังกล่าวช่วยขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกไป และเป็นการต้อนรับปีใหม่ที่กำลังจะมาถึง (TsSnavdlp, 2012 : 28-29)

ได้ทอดพระเนตร สิ่งที่ซ่อนอยู่ในบทอ่านนี้คือ ชนกลุ่มน้อยนี้อาศัยอยู่ร่วมกับชาวแกมพูขามาตั้งแต่สมัยเมืองพระนครแล้ว และยอมรับอำนาจของกษัตริย์เขมรที่มีเหนือกว่า

แม้บทอ่านจะไม่ยาวมากนัก ทว่าได้แสดงถึงความใส่ใจของรัฐบาลแกมพูชาที่ไม่ควรละเลยชนกลุ่มน้อยเหล่านี้ในฐานะประชากรของประเทศ กระแสการตื่นตัวในเรื่องบทบาทหน้าที่และความสำคัญของชนกลุ่มน้อยในแกมพูชาเข้มข้นขึ้นตั้งแต่ปี ค.ศ.1996 เป็นต้นมา รัฐบาลมองว่าชนกลุ่มนี้มีหน้าที่ในการปกป้องเอกราชอธิปไตยของชาติ และช่วยพัฒนาประเทศให้เจริญรุ่งเรืองเช่นเดียวกับชาวเขมรซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ

นอกจากนี้หนังสือเรียนภาษาเขมรยังได้แฝงความคิดเรื่องการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของบรรดาศาสนิกชนในศาสนาต่างๆ บทอ่านในหนังสือเรียนภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษา กล่าวถึงศาสนาพุทธว่าเป็นศาสนาประจำชาติ ความเชื่อ และพิธีกรรมต่างๆ ส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น เช่น บทอ่านเรื่อง “บุญประทุมบิณฑ” (บุญประทุม บิณฑ) (ป.2) “ผ้าป่าในหมู่บ้านของฉัน” (บุญประทุม บิณฑ) (ป.3) “งานบุญตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา” (บุญประทุม บิณฑ) (ป. 6) เป็นต้น

บทอ่านที่ชื่อว่า “พระพุทธศาสนา” (บุญประทุม บิณฑ) ในหนังสือเรียนภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กล่าวสรุปหลักปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนที่พึงปฏิบัติต่อศาสนิกชนในศาสนาต่างๆ เพื่อให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ดังนี้

สาลธามโธเตเตภ	เข็ชก็มิธลุ่มบิณฑบิณฑ
บฏ:บฏบัพบฏ	ฉิวิทลุ่มบิณฑบิณฑ ๑
	(บุญประทุม บิณฑ, 2012 : 104)

ศาสนาอื่นเขาเคารพ	เราก็ไม่รังเกียจไม่เบียดเบียน
ยกตนข่มท่านหรืออย่า	ชีวิตอยู่ดีมีความสุข
	(แปล และเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

บทอ่านที่ชื่อ “ความฝันประหลาด” (ลฺยฺยึลลยฺยึลล) ในหนังสือเรียนภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กล่าวถึง “ศาสนานิสลาม” ในลักษณะของหลักสูตรแฝง เห็นได้จากชื่อตัวละครเอกในบทอ่านนี้ที่ชื่อ *เสลละ (เสฺลฺ)* ซึ่งเป็นชื่อที่นิยมตั้งกันในหมู่ชายชาวกัมพูชาที่นับถือศาสนานิสลาม บทอ่านเรื่อง “ความฝันประหลาด” (ลฺยฺยึลลยฺยึลล) ในหนังสือเรียนภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ชื่อของตัวละครที่ปรากฏในเรื่อง ยังไม่ชัดเจนเท่ากับภาพประกอบบทอ่าน ภาพของชายหนุ่มที่สวมหมวกกะปิเยาะห์ (เขมรเรียกว่า “หมวกกอนติบ”-*มฺยฺยึลลยฺยึลล*) นุ่งผ้าโสร่ง (เขมรเรียกว่า “ซารุงโสด”-*ลฺยฺยึลลยฺยึลล*) และหญิงสาวที่คลุมผ้าหรืออิญาบ (เขมรเรียกว่า “โตตูกอนแซง”-*ลฺยฺยึลลยฺยึลล*) แม้บทอ่านจะไม่ได้บอกไว้ชัดเจนว่า ตัวละครนับถือศาสนาใด ทว่าผู้อ่านก็เดาได้ไม่ยากว่าทั้งเสลละ (เสฺลฺ) และมารีนา (*มฺ*) *วิริลลว*) ต่างนับถือศาสนานิสลาม

ทั้งชื่อตัวละคร และภาพประกอบบทอ่านทำให้ผู้อ่านได้ตระหนักว่า นอกจากพระพุทธศาสนาแล้ว คนกัมพูชายังนับถือศาสนานิสลามอีกด้วย เป็นการยืนยันสิ่งที่พูดไว้ในบทอ่านที่ชื่อ “พระพุทธศาสนา” ที่กล่าวไว้ข้างต้นได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 6 ภาพประกอบบทอ่านเรื่อง “ความฝันประหลาด” (ลฺยฺยึลลยฺยึลล)

3. ปัจฉิมพจน์

หนังสือเรียนภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษา สอดแทรกสิ่งที่เป็นอุดมการณ์ชาติ คือ สร้างความรู้สึกชาตินิยมให้เกิดขึ้นแก่เยาวชนกัมพูชา โดยการกล่าวถึงเกียรติภูมิอันยิ่งใหญ่ของชาติ ความสามารถของบรรพชนที่สามารถรังสรรค์วัฒนธรรมอันเรืองโรจน์เหนือแผ่นดิน

สุวรรณภูมิ การสร้างศัตรูของชาติขึ้น เพื่อให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ในการปกป้องมาตุภูมิ

หนังสือเรียนภาษาเขมรระดับชั้นประถมศึกษาอย่างสอดแทรกเรื่องของเหตุการณ์การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในกัมพูชา ระหว่างปี ค.ศ.1975-1979 เพื่อให้เยาวชนตระหนักถึงโทษภัยที่เกิดขึ้นจากสงครามการเมือง ที่ทำให้ผู้คนกว่าครึ่งประเทศต้องจบชีวิตลง รวมทั้งระบบต่างๆ ของประเทศ เช่น ระบบการศึกษา ระบบเศรษฐกิจ ระบบการสาธารณสุข เป็นต้น ต้องพังพินาศลง ทั้งนี้เพื่อให้เยาวชนได้เกิดจิตสำนึกที่จะร่วมมือกันป้องกันไม่ให้เหตุการณ์ในลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นได้อีก

หนังสือเรียนภาษาเขมรได้สอดแทรกเรื่องของการสร้างชาติ ด้วยการประสานรวม คือ ยอมรับความมีอยู่ และให้ความสำคัญแก่ชนกลุ่มน้อย ที่มีความแตกต่างทั้งในด้านเชื้อชาติ และ ศาสนาว่าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศกัมพูชา เช่นเดียวกับคนเชื้อชาติกัมพูชา และนับถือศาสนา พุทธ ซึ่งถือเป็นคนกลุ่มใหญ่ของประเทศ การยอมรับความแตกต่างนี้ เพื่อไม่ทำให้เกิด ความแตกแยก ทำให้ประชาชนในชาติอยู่รวมกันอย่างสันติ

สิ่งที่น่าเป็นห่วง คือหลักสูตรแฝงที่เน้นการปลูกฝังแนวคิดชาตินิยม โดยเฉพาะการสร้าง ศัตรูของชาติ คือ ประเทศเพื่อนบ้านอย่างไทย จะทำให้ “ประวัติศาสตร์บาดหมาง” ในอดีต ยิ่งร้าวลึกจนยากจะเยียวยา และทำให้การรวมตัวกันของไทย และกัมพูชากลายได้ร่มใหญ่คืออาเซียน ที่มีคำขวัญว่า “หนึ่งวิสัยทัศน์ หนึ่งเอกลักษณ์ และหนึ่งประชาคม” (One Vision, One Identity, One Community) อาจจะเป็นได้เพียงภาพฝัน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หนังสือ

ฉิบตี บัวคำศรี. (2547). ประวัติศาสตร์กัมพูชา. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

ธีรยุทธ บุญมี. (2547). ชาตินิยม และหลังชาตินิยม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สายธาร.

เบน แอนเดอร์สัน, ชาลววิทย์ เกษตรศิริ บรรณาธิการแปล. (2552). ชุมชนจินตกรรม บทสะท้อน
ว่าด้วยกำเนิด และการแพร่ขยายของชาตินิยม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิ
โครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์.

บทความในวารสาร

ชาลวชัย คงเพียรธรรม. (2553). “รางวัล 7 มกรา” : กวีนิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับการฆ่าล้างเผ่า
พันธุ์เท่านั้นหรือ?” สังคมลุ่มน้ำโขง. . 71-96.

ภาษาต่างประเทศ

Vanna, Ly. (2004). “The Experience of the “New People” During the Khmer Rouge
and Its Effect on Their Lives in the Present Time.” M.A. Dissertation,
Chulalongkorn University.

Sieng Huy. (18-19 July 1996). “Ethnic Vietnamese in Cambodia.” Paper Presented
at The National Symposium on Ethnic Groups in Cambodia, Phnom Penh.

អង្គរ យូដល និវត្តិសាស្ត្រ, ក្រសួង. (1999). ការអង្កេតស្រាវជ្រាវ . ភ្នំពេញ.

_____ . (2012). ការសង្កេតស្រាវ - សរសេរ ថ្នាក់ទី 1. ភ្នំពេញ : គ្រឹះស្ថាន
ចេញផ្សាយនៃមជ្ឈមណ្ឌលសិក្សាស្រាវជ្រាវ.

_____ . (2010). ការសង្កេតស្រាវ 2. ចេញផ្សាយលើកទី 2. ភ្នំពេញ : គ្រឹះស្ថាន
ចេញផ្សាយនៃមជ្ឈមណ្ឌលសិក្សាស្រាវជ្រាវ.

_____ . (2009). ការសង្កេតស្រាវ 3. ភ្នំពេញ : គ្រឹះស្ថានចេញផ្សាយនៃមជ្ឈមណ្ឌល
សិក្សាស្រាវជ្រាវ.

_____ . (2011). ការសង្កេតស្រាវ 4. ចេញផ្សាយលើកទី 3. ភ្នំពេញ : គ្រឹះស្ថាន
ចេញផ្សាយនៃមជ្ឈមណ្ឌលសិក្សាស្រាវជ្រាវ.

- _____ .(2011). ភាសាខ្មែរ 5. ភ្នំពេញ : គ្រឹះស្ថានបោះពុម្ពនិច័យកម្ពុជា.
- _____ .(2012). ភាសាខ្មែរ 6. ភ្នំពេញ : គ្រឹះស្ថានបោះពុម្ពនិច័យកម្ពុជា.

บทความในนิตยสาร

“**ខ្មែរក្រសិ**.” ទស្សនាវដ្តីខ្មែរ. 2, 6 (2012) : 28-29.

เว็บไซต์

Web-Cambodia. **School Curriculum for General Education** [online]. Retrieved July 1, 2011. from www.web-cambodia.com.